

ἐν Ἀριμᾶ — אָן אַרִימָה. ואמרנו "כנראה", כי יכולה אל"ף זאת לשמש גם העתק לה"א הידיעה אשר בקרי פְּרוּמָה (ר' לעיל), כמו בשם Ἀρμαθαίμ Σιφά — אַרְמַתִּים סִיפָה, דהיינו: קְרַמְתִּים צופים (ש"מ א, א') ועוד הרבה. אבל יוסף בן-מתתיהו⁽²⁾ קורא לְרוּמָה שבמל"ב כ"ג ל"ו, והוא שם בלי ה"א הידיעה, בשם אַרוּמָה (Ἀρουμά)⁽³⁾, ודבר זה מאשר גם את האל"ף שבגירסת השבעים. האונימסטיקון⁽⁴⁾ מכיר את שתי הצורות, באל"ף ובלעדיה: "רוּמָה — (הנקראת) גם אַרִימָה. שם ישב אבימלך"⁽⁵⁾. ונשים לב כבר מעתה גם להתחלפות התנועות וי. — בצורות-השם: רוּמָה במל"ב כ"ג, ל"ו, חֲרַפְת־רוּמָה בימינו, פְּאֻרוּמָה בשו"ט, מ"א: רוּמָה באונו' מס' 784. אַרִימָה באונו' שם ובמס' 141 שם ובת"ר השבעים. תהיינה סיבות השינוי הזה מה שתהיינה, אבל הוא מופיע, כידוע, בשמות-מקומות רבים: הקבל פְּנוּאֵל (בר' ל"ב, ל"ב) — פְּנִיָאֵל (שם ל"א); פּוּנּוֹן (במ' ל"ג, מ"ב) — פִּינוֹן (בר' ל"ו, מ"א); פְּחוּרִים (ש"מ כ"ב, ג', ט"ז) — פְּחוּרִי (דה"א י"א, ל"ג); שַחצוּמָה (יה' י"ט, כ"ב) — שַחצִימָה קרי ועוד. חשיבותו של הדבר לגבי ענייננו תתברר לקמן (ד', באמצע).

ב. בתרמה — בארומה.

שופטים ט', ל"א: "וישלח מלאכים אל אבימלך בתרמה". רד"ק: "בתרמה — כמו במרמה, וכן תרגם יונתן: 'ברו', כלומר: 'בסתר', שלא הרגישו בו אנשי-שכם. או יהיה 'בתרמה' שם-מקום, והוא 'ארומה', שנאמר: 'וישב אבימלך בארומה'... לפי שלא נמצא זה המשקל (תרמה) בנחיהלמ"ד". השבעים כ"י B תרגמו כמו יונתן: 'בסתר', אבל כ"י A תרגם: μετὰ δόρων — דהיינו: במתת, בדורון. אין זאת כי היתה הגירסא אשר לעיני מתרגם זה 'בתרומה', ולפי זה תרגם⁽⁶⁾. אבל הו"ו שבגירסא זאת היא הו"ו שבתובה 'בארומה' של ט', מ"א, ואם נזכור, שהאותיות א' — ת' אשר בחרסי-לכיש (א', ד', ו', ועוד) דומות מאד זל"ז, ונוכחנו לדעת, שאין 'בתרמה' אשר בנוסח המסורתי, היא 'בתרומה' אשר בנוסח השבעים A, אלא 'בארומה' של ט', מ"א. גם טעות-סופר זאת (בתרומה — בארומה) מעידה אפוא על היות האות א' שבשם ארומה עיקר ועל היות הצורה 'פְּאֻרוּמָה' תולדת 'פְּאֻרוּמָה'.

(2) קדמוניות-היהודים, תרגם אברהם שליט; ספר עשירי ה', ב'.

(3) בכ"י Ἀβουμά, וטעות-סופר היא, ר' הע' 180 לקדמוניות שם.

(4) ספר האונימסטיקון לאבסביוס, תורגם בידי ע"צ מלמד.

(5) אונו' (ר' הע' 4) מס' 784. (6) קיטל-קהלה, Biblia Hebraica, מהר"ג'.

ג. ב-אֲרוֹמָה או באֲרוֹמ-ה?

האות ב' אשר בראש המלים "בארומה" או "בתרמה" (היא "בארומה") היא, כמובן, בִּי־ת־הִיחַס בעיני הנקדנים, ובעלי־הטעמים אף הם הטעו את שתי המלים האלה מלרע. אבל הכתוב ש' ט', ל"א: "וישלח מלאכים אל אבימלך בארומה" (תחת 'בתרמה', ר' לעיל) יהיה נכון יותר, אם נתפוש את התיבה 'בארומה' כשם מקום 'בארום', בערך, בצירוף ה"א-המגמה: "וישלח מלאכים אל אבימלך באֲרוֹמָה". הקבל לכאן בר' ל"ב, ד': "וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר".

בפסוק השני (ט', מ"א) התיבה "בארומה" הולמת את הכתוב בצורתה אבל מה פירוש "וישב אבימלך בארומה" ומה החידוש פה? הלא הוא יושב שם כבר מקודם, ושמה שלח זבול פקידו את מלאכיו. ר' לעיל. ומה הקשר ההגיגי בין "וישב אבימלך בארומה" שברישא לבין "ויגרש זבול את־גַעַל ואת־אחיו משבת בשכם" שבסיפא?

בשבעים כ"י B הגירסה היא: "ויבוא אבימלך אל ארומה". בכ"י אחרים של השבעים (7): "וַיָּשָׁב אֲבִימֶלֶךְ אֶל אֲרוֹמָה". כנגד הנוסח המסורתי במל"א י"ב, ב': "וַיָּשָׁב יִרְבֵּעַם בְּמִצְרַיִם מִבֹּא בְּדֵה ב' י', ב' הנוסח: "וַיָּשָׁב יִרְבֵּעַם מִמִּצְרַיִם", וכן בוולגטה ובשבעים כ"י A למל"א שם (8). אם נניח, שטעו הנקדנים בניקוד התיבה 'וישב' גם בפסוקנו (ט', מ"א), ושיש לנקד "וַיָּשָׁב אֲבִימֶלֶךְ בְּאֲרוֹמָה", ניווכח מיד, שיש להטעים גם כאן 'בִּאֲרוֹמָה', דהיינו: אל עיר ששמה 'בארום', בערך.

שיעור הכתוב יהיה אפוא כדלקמן: אבימלך שב אל עירו (אל 'בארום'), ואילו זבול פקידו גירש את גַעַל ואת אחיו משבת בשכם. אבל היכן היא העיר 'בארום'?

ד. בארים אשר לאביעזר

בחרסי־שומרון (9) נזכר שמריו, גובה־המסים מטעם מטה־אביעזר, כשהוא ממונה על אלמתן (כימינו אֲמֶתִין, 12 ק"מ מערבה לשכם העתיקה).

(7) קיטל—קהלה (ר' הע' 6) לשו' ט', מ"א.

(8) קיטל—קהלה (ר' הע' 6) למל"א י"ב, ב'; Rahlfs Septuaginta, מהד' ג', שם;

ור' גם מ. נאור, המקרא והארץ, חלק ב', למל"א י"א, כ"ו.

(9) ר' Abel, Géographie de la Palestine, חלק ב', עמ' 95—96; B. Maisler,

The Historical Background of the Samaria & Ostraca, JPOS XXI

על תתל (תל, 7 ק"מ מע' לשכם) ועל באריס, כנראה: פאריס (פורין, 5 ק"מ דר' מע' לשכם) (10). מכאן, שמטה אביעזר אשר מבני-מנשה (11) יושב בימי ממלכת-שומרון, היא התקופה המשתקפת בחרסי שומרון, בנחלת מנשה הדרומית אשר במערב-הירדן. בימי גדעון, מאתים או שלוש-מאות שנה קודם לכן, יושב אביעזר במובלעת מנשה אשר ביששכר (יה' י"ז, י"א), בעין-דור ובנותיה (12): בעפרה "אשר ליואש אבי העזרי" (שו' ו', י"א), היא חפרים אשר ליששכר (יה' י"ט, י"ט) (13) — בימינו אֶ-טִיבָה, 6 ק"מ דרומית-מזרחית לעין-דור; בתבור, מקום אשר נהרגו אחי גדעון בקרב עם המדינים הפולשים (שו' ח', י"ח) — בימינו חִרְבַת-בְּבוּרָה אשר עם הר-תבור, מצד צפון; בבאר, אשר שמה יברח יותם בן-גדעון "מפני אנימלך אחיו" (שו' ט', כ"א) — בימינו בִּירָה, 6 ק"מ מזרחה לעפרה (14), אין לדעת כיום, אם היו יושבים ממשפחות אביעזר במנשה ובהר-אפרים גם בימי-גדעון, או אם יצאו אנשי אביעזר מן המובלעה אשר בארץ נכריה ועברו לנחלת שבטם עם עלות גדעון לגדולה; עכ"פ נשמע על אבימלך בן גדעון העובר לשבת בשכם ובסביבותיה ועל תולע בן פואה בן דודו של אבימלך (15), "איש יששכר" גם הוא, "והוא יושב בשמיר בהר אפרים" (שו' י', א'). בין כך ובין כך מן ההגיון הוא

(10) האות הראשונה שבשם זה אינה ברורה כל-צרכה, וזמר (שם, הע' 18) חושב אותה ל"פ, ולא ל"ב. לדעת רוב החוקרים, מעידים שרידי הקו הסוגר על ב'. אולי יהיה בדברי דלקמן על זהות בארומ(ה)—בארים משום עדות מסייעת לגורסים ב'.
(11) ר' מ. נאור, המקרא והארץ, חלק א', לבמ' כ"ו, כ"ט—ל'.
(12) ר' מ. נאור, המקרא והארץ, חלק ב', ליה' י"ז, י"א ולכתובים דלקמן כאן.
(13) ר' ג' גם מאמרי "גדעון וביתו בהארה גיאוגרפית" בקובץ "אורים", ניסן—אייר תשי"ג (לזכר יחזקאל הן).
(14) הארכתי בכל אלה, כדי להוציא מלב קוראי האנציקלופדיה המקראית את הספק

בזהות עפרת-אביעזר עם אֶ-טִיבָה אשר עם עין-דור. בערך 'אביעזר' אומר פרופ' א. ש. הרטום תוך היסוס רב: "אם נכון הוא, שמקומה של עפרה באֶ-טִיבָה"; בערך 'גדעון' אשר מטעם מערכת האנציקלופדיה לא זוהתה עפרה כלל. אני מקבל ללא הסתייגות את דעת החוקרים (אבל ורבים אחרים), המזהים את עפרת-אביעזר עם אֶ-טִיבָה ההיא, ור' עתה גם את מאמרו של ש. ייבין בקובץ ארץ-ישראל ג': הרשימה הקצרה וכו', אשר בו מזהה גם הוא את עפר(א) (המס' 58—59) אשר אחרי אנחרת (יה' י"ט, י"ט) עם חפריים של יששכר ועם עפרת-אביעזר כאחד.
(15) ר' רד"ק לשו' י', א' והשבעים והוולגטה שם. ור' גם מ. נאור, גדעון וביתו וגו, ד' (ר' הע' 18).

לחפש את מקום מושבו של אבימלך באיזור בו ישבו בני מטהו בזמנו, או שבו נמצא את צאצאי אביעזר במאה התשיעית (16).

שמענו באחרונה (לעיל ג') על עיר משוערת בשם "בארום", אשר השורוק אשר בשמה מרבה להתחלף בחיריק מלא (לעיל א', בסוף). לפי זה נוכל לשער, שאין 'בארומה' אלא 'בְּאַרְיָמָה', ונשארה הו"ו רק מפני טעות הנקדנים, שניקדו עפ"י השם אַרומָה — רומָה, ולא עפ"י השם בְּאַרְיָמָה. אילו הכירו הסופרים הראשונים, שבארים היא, ולא ארומה, היו משנים את הו"ו ליו"ד, או היו קובעים קרי בְּאַרְיָמָה כנגד הכתיב בארומה, הקבל שחצומה (יה' י"ט, כ"ב) — שחצומָה קרי. ואשר לצורה בְּאַרְיָמָה, בה"א המגמה, הקבל את הצורה פְּשָׁרְיָמָה (יח' י"א, כ"ד) ועוד.

עתה גם נדע, סוף-סוף, היכן היא העיר בארום-בארים, אשר בה ישב אבימלך ואליה שב אחרי הקרב הראשון: הלא היא בְּאַרְיָמָה אשר בחרסי-שומרון (17). שהזכרונה לעיל: בורין של ימינו, עיר-אביעזר הקרובה ביותר לשכם, במרחק 5 ק"מ ממנה בקו-האוויר ובמרחק 7 ק"מ בדרך נוחה מאוד, הסובבת את הר-גריזים מן הדרום ומן המזרח. וכן נמצאת בארים ממערב לקו "המכמתת אשר על-פני שכם... אל-הימין אל-יושבי עין תפוח" (יה' י"ז, ז'). הוא הגבול אשר בין אפרים שבמזרחו לבין מנשה שבמערבו (18). עלינו לקרוא אפוא בשו' ט', ל"א: "וישלח מלאכים אל אבימלך בְּאַרְיָמָה"; ובשו' ט', מ"א: "וַיָּשָׁב אבימלך בְּאַרְיָמָה ויגרש זבול את געל ואת אחיו משבת בשכם".

(16) לא הושם עד עתה לב לעובדה, שהזיהויים הרגילים של ארומה עם בית-רימה או עם ח'רבת אל-ערמה (ר' האנציקלופדיה המקראית בערך 'ארומה') קובעים את עירו של אבימלך איש-מנשה, במטה-אפרים — ואין הדבר נראה, כמובן (בזה אני חוזר בי ממה שכתבתי בספרי "המקרא והארץ", ח"ב, לשו' ט', מ"א). החוקרים אשר לא יראו את דברי דלקמן בדבר זהות בארומ(ה) — בארים ויוסיפו לקרא לעירו של אבימלך ארומה-רומה. ייטיבו לעשות, אם ישימו לב לעין כפר-רומה, 2 ק"מ צפונית מזרחית לשומרון, ולדברי יאקות (משתרך 226) על כפר-רומה עם קבר יהודה בן יעקב (10 ק"מ צפו' לשכם העתיקה).

(17) י. פרס, ארץ-ישראל, אנציקלופדיה טופוגרפית-היסטורית, חלק א', עמ' 61. ור' גם הע' 9. באנציקלופדיה המקראית לא הובא הערך 'בארים'.

(18) ר' מ. נאור, המקרא והארץ, ח"ב, ליהו' ט"ז, ו וי"ז, ז'.